

UCHWAŁA

Dnia 12 grudnia 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz (przewodniczący,
sprawozdawca)
SSN Mirosław Bączyk
SSN Irena Gromska-Szuster

Protokolant Piotr Malczewski

w sprawie z powództwa J. K., D. K., S. K.
i B. T.
przeciwko L. S. Spółce Akcyjnej
w M.
o zapłatę,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 12 grudnia 2013 r.,
zagadnienia prawnego przedstawionego przed Sąd Okręgowy w G.
postanowieniem z dnia 5 sierpnia 2013 r.,

"Czy w sprawie o zapłatę zadośćuczynienia za krzywdę
związaną ze śmiercią osoby bliskiej (art. 446 § 4 k.c.) w razie śmierci
powoda po wytoczeniu powództwa dopuszczalne jest odpowiednie
stosowanie art. 445 § 3 k.c.?"

podjął uchwałę:

**W sprawie o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę
doznaną wskutek śmierci najbliższego członka rodziny (art. 446
§ 4 k.c.) ma zastosowanie art. 445 § 3 k.c.**

Uzasadnienie

Powodowie J. K., B. K., D. K. i B. T. wystąpili przeciwko L. S. Spółce Akcyjnej w M. Oddział w Polsce o zapłatę odszkodowania oraz zadośćuczynienie, w związku ze śmiercią w wypadku samochodowym w dniu 11 września 2011 r. ich syna i brata, Ł. K.

W toku postępowania zmarł powód B. K., a jako jego następcy prawni zgłosili się J. K., D. K. i S. K. Sąd Rejonowy w R. postanowieniem z dnia 21 lutego 2013 r. umorzył postępowanie z powództwa B. K. co do kwoty dochodzonego przez niego zadośćuczynienia, w pozostałej części na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c. zawiesił postępowanie z jego udziałem, a następnie podjął je z udziałem jego następców prawnych. Sąd Rejonowy wskazał, że roszczenie o zadośćuczynienie wynikające z art. 446 § 4 k.c. ma charakter osobisty i jest ściśle związane z dochodzącą je osobą. Z tego względu, zgodnie z art. 922 § 2 k.c., nie podlega dziedziczeniu na zasadach ogólnych, brak też przepisu szczególnego, podobnego do art. 445 § 3 lub art. 448 k.c., który przewidywałby wyjątek od tej zasady. Roszczenie to zatem wygasło na skutek śmierci osoby uprawnionej, wobec czego postępowanie w sprawie w tym zakresie należało umorzyć na podstawie art. 355 § 1 k.p.c.

Przy rozpoznaniu zażalenia powodów na postanowienie o umorzeniu postępowania Sąd Okręgowy w G. powziął poważną wątpliwość prawną, którą przedstawił Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia postanowieniem z dnia 5 sierpnia 2013 r. Sąd Okręgowy zwrócił uwagę na dominujący w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych pogląd, że wejście w życie art. 446 § 4 k.c. nie stworzyło nowej podstawy roszczenia o zadośćuczynienie z tytułu krzywdy spowodowanej śmiercią osoby najbliższej, lecz stanowiło ułatwienie dochodzenia takiego roszczenia, którego jedyną podstawę prawną stanowił uprzednio art. 448 k.c. W ocenie tego Sądu, przyjęcie, że art. 445 § 3 k.c. nie ma zastosowania do roszczenia określonego w art. 446 § 4 k.c., znacznie pogarsza sytuację prawną spadkobierców uprawnionego oraz prowadzi do odmiennej oceny prawnej tych samych stanów faktycznych. Zdaniem Sądu Okręgowego, ze względu na podobieństwo roszczeń wynikających z art. 446 § 4 i 445 § 1 i 2 k.c. oraz wyrażoną

w art. 2 oraz 32 ust. 1 Konstytucji zasadę demokratycznego państwa prawnego i równości wobec prawa, zasadne jest odpowiednie stosowanie art. 445 § 3 k.c. do roszczeń o zadośćuczynienie za śmierć osoby najbliższej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zadośćuczynienie za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej, spowodowanej czynem niedozwolonym, uregulowane jest w art. 446 § 4 k.c., który został wprowadzony do polskiego porządku prawnego w dniu 3 sierpnia 2008 r. na mocy ustawy z 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r. Nr 116, poz. 731). Pierwowzorem tego przepisu był art. 166 kodeksu zobowiązań (dalej: k.z.), zgodnie z którym w razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, sąd mógł przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji przez nich wskazanej stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną. Prawo do zadośćuczynienia miało ściśle osobisty charakter i było niezbywalne (art. 167 k.z.). Na spadkobierców przechodziło jedynie prawo do zadośćuczynienia za krzywdę doznaną w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia życia, pozbawienia wolności lub obrazy czci, i tylko wtedy, jeżeli zostało umownie lub prawomocnym wyrokiem przyznane za życia poszkodowanego, bądź gdy powództwo zostało wytoczone za życia poszkodowanego (art. 165 k.z., odpowiednikiem tego przepisu jest obecnie art. 445 § 3 k.c.).

W okresie powojennym uznawano, że żądanie zadośćuczynienia za krzywdę moralną na podstawie art. 166 k.z. nie może być uwzględnione, gdy krzywda ta polega wyłącznie na cierpieniu z powodu utraty osoby bliskiej (zob. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego, mająca moc zasady prawnej, z dnia 15 grudnia 1951 r., C 15/51, OSNCK 1953, z. 1 poz. 3 oraz uchwała całej Izby Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 1957 r., I CO 37/56, OSNCK 1958, z. 1, poz. 2). Po wejściu w życie kodeksu cywilnego i uchyleniu kodeksu zobowiązań roszczenia przysługujące osobom najbliższym z powodu śmierci bezpośrednio poszkodowanego regulował art. 446 k.c., który w § 3 przewidywał dla nich uprawnienie do stosownego odszkodowania, jeżeli na skutek śmierci nastąpiło

znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej. Stanowisko Sądu Najwyższego w kwestii charakteru szkody określonej w art. 446 § 3 k.c. oraz wynikającego z niej roszczenia wyraźnie ewoluowało. Początkowo Sąd Najwyższy ujmował ją jako szkodę o charakterze wyłącznie majątkowym, a na uzasadnienie swego stanowiska powoływał argumenty natury historycznej, wykazując różnicę między regulacją kodeksu cywilnego a kodeksu zobowiązań (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 4 września 1967 r., I PR 23/67, OSNPG 1968, nr 2, poz. 14, z dnia 20 lipca 1967 r., I CR 53/67, niepubl.; z dnia 25 lipca 1967 r., I CR 81/67, OSNC 1968, z. 3, poz. 48; z dnia 14 marca 1969 r., I CR 539/68, niepubl.; z dnia 21 lutego 1968 r., I PR 22/68, niepubl.). W późniejszym czasie zaczęło pojawiać się i utrzymywać zapatrywanie, że odszkodowanie, o którym mowa w art. 446 § 3 k.c., obejmuje nie tylko niewymierne szkody majątkowe, ale i niemajątkowe, pogorszenie bowiem sytuacji życiowej może być wynikiem zarówno obiektywnej konieczności zmiany sposobu zarobkowania lub kształcenia się, czy realizowania w sferze społecznej, jak i osłabienia lub utraty sił, bólu, czy poczucia osamotnienia, a nawet wstrząsu psychicznego (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 stycznia 1968 r., I PR 424/67, niepubl.; z dnia 27 listopada 1974 r., II CR 658/74, niepubl.; z dnia 24 sierpnia 1977 r., IV CR 300/77, niepubl.; z dnia 30 listopada 1977 r., IV CR 458/77, niepubl.). Pogląd ten z czasem stał się dominujący. Odnośnie do dziedziczności roszczenia przewidzianego w art. 446 § 3 k.c. Sąd Najwyższy wypowiedział się w uchwale składu siedmiu sędziów - zasadzie prawnej - z dnia 26 października 1970 r., III PZP 22/70 (OSNC 1971, nr 7-8, poz. 120), w której przesądził, że roszczenie to przechodzi na spadkobierców uprawnionego.

Potrzeba poszukiwania podstawy kompensowania krzywdy doznanej wskutek śmierci osoby najbliższej poprzez odwoływanie się do art. 446 § 3 k.c. odpadła wraz z wejściem w życie, z dniem 23 sierpnia 1996 r., zmiany art. 448 k.c., zgodnie z którym „w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Przepis art. 445 § 3 stosuje się”. W orzecznictwie Sądu Najwyższego uznano, że przepis ten

stanowi podstawę do dochodzenia zadośćuczynienia krzywdy moralnej z powodu śmierci osoby najbliższej, spowodowanie czynem niedozwolonym śmierci takiej osoby stanowi bowiem naruszenie szczególnego dobra osobistego, jakim jest więź rodzinna. Uznano ponadto, że najbliższemu członkowi rodziny zmarłego przysługuje na podstawie art. 448 k.c. w związku z art. 24 § 1 k.c. zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę także wtedy, gdy śmierć nastąpiła na skutek deliktu, który miał miejsce przed dniem 3 sierpnia 2008 r., a więc przed wejściem w życie art. 446 § 4 k.c. (uchwała Sądu Najwyższego dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, (OSNC-ZD 2011, nr B, poz. 142, stanowiąca kontynuację linii orzeczniczej przyjętej w wyrokach z dnia 2 grudnia 2009 r., I CSK 149/09, niepubl. i z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09, OSNC-ZD, nr C, poz. 91). Przyjęcie tego stanowiska wymagało oceny znaczenia wprowadzenia do kodeksu cywilnego art. 446 § 4. Sąd Najwyższy przyjął, że stanowiło to potwierdzenie już wcześniej dopuszczalnego roszczenia, a ponadto wprowadziło ułatwienia dowodowe, z ograniczeniem jednak kręgu osób mogących z tych ułatwień korzystać do najbliższych członków rodziny zmarłego (uchwała z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10). Potwierdził także, iż więź rodzinna stanowi dobro osobiste i wyjaśnił, że nie chodzi o każdą więź rodzinną, ale o wyjątkowo silną więź emocjonalną, szczególnie bliską w relacjach rodzinnych, której zerwanie powoduje ból, cierpienie i rodzi poczucie krzywdy.

Kolejne nowelizacje stanu prawnego oraz przedstawiona ewolucja stanowiska Sądu Najwyższego nie mogą pozostawać bez wpływu na uznanie, że w sprawie o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną wskutek śmierci najbliższego członka rodziny (art. 446 § 4 k.c.) zastosowanie znajduje art. 445 § 3 k.c.

Przeciwko tej tezie może przemawiać fakt, że roszczenie o zadośćuczynienie jest odpowiednikiem roszczenia uregulowanego w art. 166 kodeksu zobowiązań, który wyraźnie w art. 167 określał, że jest to prawo niezbywalne. Ponadto, roszczenie to ma osobisty charakter, co może prowadzić do uznania, że nie wchodzi w skład spadku (art. 922 k.c.), skoro, w przeciwieństwie do art. 445 i 448 k.c., przepis art. 446 § 4 nie zawiera stwierdzenia, że roszczenie w nim określone przechodzi na spadkobierców. Argumenty te jednak nie są trafne.

Odwołanie się do art. 167 k.z. nie może považować tezy o dziedziczności roszczenia z art. 446 § 4 k.c. z tego względu, że kodeks ten nie zawierał odpowiednika obecnego art. 448 k.c., nie przewidywał więc zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych, poza pozbawieniem życia, wolności, wywołaniem rozstroju zdrowia i obrazą czci. Regulacja objęta art. 166 k.z. miała charakter wyjątkowy, a jej celem było udzielenie ochrony wyłącznie najbliższym członkom osoby zmarłego lub wskazanej instytucji. Kodeks cywilny natomiast rozszerzył prawo do zadośćuczynienia na wszystkie przypadki naruszenia dóbr osobistych (art. 23 w związku z art. 24 i 448 k.c.), wyraźnie przy tym wskazując, że roszczenie o zadośćuczynienie przechodzi na spadkobierców w okolicznościach określonych w art. 445 § 3.

Okoliczność, że zadośćuczynienie za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej ma ściśle osobisty charakter, również nie podważa tezy o dziedziczności tego roszczenia. Zgodnie z ogólną zasadą dziedziczenia, w skład spadku wchodzi prawa i obowiązki majątkowe zmarłego, nie należą natomiast do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (art. 922 § 1 i 2 k.c.). Prawa osobiste, a więc ściśle związane z osobą zmarłego, mogą zatem przejść na spadkobierców tylko wtedy, jeśli takie dziedziczenie dopuszcza ustawa. Takie właśnie rozwiązanie kwestii dziedziczenia przyjął ustawodawca, gdy chodzi o zadośćuczynienie za doznaną krzywdę w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia (art. 445 w związku z art. 444 § 1 k.c.) oraz w razie naruszenia dobra osobistego (art. 448 k.c.). Brak takiej regulacji w art. 446 § 4 k.c. nie oznacza jednak, że określone w nim roszczenie nie jest dziedziczne. Nie może obecnie ulegać wątpliwości, że przepis art. 446 § 4 k.c. nie kreuje nowego dobra osobistego, które podlegać ma odmiennej regulacji, niż wszystkie inne dobra osobiste. Celem wprowadzenia tego przepisu do kodeksu cywilnego było zwiększenie ochrony ofiar wypadków komunikacyjnych przez ułatwienie najbliższym członkom rodziny zmarłego dochodzenia roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne rekompensujące im ból, cierpienie, rozpacz po stracie osoby bliskiej. Nie ma zatem uzasadnienia twierdzenie, że roszczenie o zadośćuczynienie za naruszenie każdego dobra

osobistego (np. w postaci tajemnicy korespondencji, godności, czy prawa do odbywania kary pozbawienia wolności w nieprzeludnionej celi) może przechodzić na spadkobierców na podstawie art. 448 w związku z art. 445 § 3 k.c., a nie jest to możliwe w wypadku zadośćuczynienia określonego w art. 446 § 4 k.c. dlatego, że przepis ten, w przeciwieństwie do art. 448, nie odwołuje się do art. 445 § 3 k.c. Wniosek taki nie znajduje uzasadnienia tym bardziej, że rodzaj naruszonego dobra ma zupełnie inną rangę, a skutki naruszenia są nieporównywalnie większe.

Wreszcie, przeciwnej tezy nie może uzasadniać twierdzenie, że przepisy art. 445 i 448 k.c. obejmują bezpośrednio pokrzywdzonych, a art. 446 § 4 k.c. dotyczy osoby pokrzywdzonej pośrednio, skoro bezpośrednio pokrzywdzonym jest zmarły wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia. Jednak osoba dochodząca zadośćuczynienia za krzywdę nie jest poszkodowana jedynie pośrednio, ale również może być pokrzywdzona bezpośrednio, bowiem to właśnie najbliższym członkom rodziny zmarłego została wyrządzona samoistna krzywda, polegająca na zerwaniu tej szczególnej, bliskiej więzi emocjonalnej łączącej ich z osobą zmarłą. Najbliższy członek rodziny przeżywa, niekiedy bardzo nasilony, ból spowodowany śmiercią najbliższej mu osoby, o ile oczywiście łącząca ich więź była silna i rzeczywiście bliska.

Należy w konsekwencji powyższych rozważań uznać, że art. 446 § 4 k.c. zawiera normę szczególną w stosunku do ogólnej regulacji dotyczącej zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych, zawartej w art. 448 k.c. Skoro zatem przepis art. 446 § 4 k.c. nie reguluje dziedziczności roszczenia, zastosowanie znajduje art. 448 w związku z art. 445 § 3 k.c.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł, jak w uchwale (art. 390 § 1 k.c.).